

АЖАЛАЙ ТУГ

2021 оной майн 28

№ 10 (4074)

1965 онһоо гарана

нонин

Буряд Уласай Толгойлогшо Алексей Цыденовай хандалга

Дэлхэйгээр дүүрэн тараһан үбшэн бүри хүжэрһөөр, арад зоние хүлгөөһөөр.

Энэ хүндэ байдалда хүн зомнай хүсэ шадалаараа нэгэдэжэ, халдабарита үбшэнтэй тэмсэнэ.

Коронавирус үбшэнэй хүжэржэ дэлгэрхэгүйн талаар ажал хэгдэнэ. Тиибэшье Буряд Уластамнай 2021 оной майн

8-һаа 22 болотор халдабарита үбшэн дэлгэржэ, 22 ушарһаа 60-70 шэнэ ушар тэмдэглэгдээ. «Хамгаалгын тарилга табюулжа, уласай зоной сэхэнхи хуби хамгаалалтатай байха ёһотой», – гэжэ

Буряд Уласай Толгой-

логшо Алексей Цыденов хэлээ. Мүнөө уластамнай хүниие халдабарита үбшэнһөө хэргылхэ вакцина байна. Тиимэһээ хүн бүхэн тарилга табюулжа, бэсэ хамгаалха болоно.

Эрын гурбан наадан үнгэрбэ

Байгша оной майн 21-дэ «Эрын гурбан наадан» мурьсөөн үнгэрбэ. 2005 онһоо энэ ехэ хэмжээ ябуулга Буряд арадай һунгамал Геннадий Юрьевич Доржиев заншалта болгожо, Захаамин аймагта үнгэргэжэ байна.

Эрын гурбан наадан хадаа буряд монгол туургата арадуудай эртэ урда саһаа эхитэй, нийгэм түрын ехэ баяр байһан түүхэтэй. Бүхэ барилдаан, һур харбаан, мори урилдаан хадаа эрын гурбан нааданда ородог юм.

Үглөөнэй 10 саһаа эхилээд, мори урилдаан «Мойһото» газарта эхилбэ. Эндэ бүхы аймагай 42 буряд үүлтэрэй хүлэгүүд

хабаадаба. Түрүү һууринуудые Дүтэлүүрэй Цыдышов Виктор, Ехэ Сахирай Цыпилов Николай, Санагын Цыбенев Алексей, мориной эзэн Доржиев Сергей ба Хамниин Цыренов Валерий, мориной эзэн Цыренов Норбо эзэлбэ.

Пүүлэрънь барилдаан «Тамирай» байшан соо эхилбэ. Эндэ Хуртагын Санжеев Ринчин илажа гаража, гол шанда

хүртэбэ. Нур харбаан «Металлург» стадионной дэргэдэ боложо, эндэ эрэшүүл ба эхэнэрнүүд хабаадаба. Үлэгшэн нютагай Сандан Бадмаев илажа гаража, мурьсөөнэй чемпион болобо. Булта илажа гараһан тамиршад ООО «Смит-Инвест» компаниин шанда хүртэбэ. Иимэ һонирхолтой мурьсөөн үнгэрбэ.

**Д. ДОНОЕВА,
манай корр.**

«Эхын буян» Алтарганада хабаадаха

Бүгэдэ буряадуудай «Алтаргана» гэхэн уласхоорондын нааданда хабаадахаар Захааминай аймагай «Эхын буян» гэхэн арадай ансамбль зууршалагдаба.

Эдэ үдэрнүүдтэ Буряад Уласта «Буряадай нэгэ үдэр» харалган эмхидхэгдэжэ, Мухар-Шэбэрэй, Бэшүүрэй, Хурамхаанай, Хориин, Баргажанай, Хэжэнгын, Хяагтын, Түнхэнэй, Сэлэнгын, Зэдын, Яруунын, Захааминай, Кабанскын аймагуудай болон Улаан-Үдын бүлгэмүүд хабаадаба.

Тиигэжэ **Захааминай аймагай түлөөлэгшэд Гран-при шанда хүртэбэ.** Ансамблие олон жэлдэ ехэ эрхимээр **Хорло Базаровна Цыденова** хүтэлбэрилжэ, олон үндэр амжалтануудые туйладаг гэжэ хэлэлтэй.

Энэ урилдаанда 1-дэхи шатын дипломоор Кабанскын аймагай «Хударри», Бэшүүрэй аймагай «Жаргал» гэхэн арадай ансамбльнууд шагнагдаа.

Шангай хоёрдохи шатын дипломууд Зэдын аймагай «Дэбэсэнэб», Хэжэнгын аймагай «Баян Сүмбэр» гэхэн уран хайханай бүлгэмүүдтэ барюулагдаа.

Гурбадахи шанда Улаан-Үдэ хотын «Тоонто», Сэлэнгын аймагай түрүү «Тунгалаг» гэхэн арадай, дуу хатарай ансамбльнууд хүртэбэ.

Уласай уран бэлигтэйшүүлэй түбэй «Наран

гоохон» гэхэн ансамбльда «Ёһо заншалаа сахигша» гэхэн тусхай диплом гардуулагдаа. Тиихэдэ «Түрүүшын амжалта» гэхэн тусхай шагналаар Буряадай ниислэл хотын «Баргуужан» гэхэн ансамбль урмашуулагдаа.

«Харалганда хабаадагшад энэ удаа олониё баярлуулжа, түрэл арадайнгаа түүхэ, соёл болбосорол, ёһо заншал нангинаар сахижа, улам саашань дамжуулжа байhanaa тодоор гэршэлээ», – гээд жюри онсолоо.

Захааминай бэлигтэйшүүлдэ саашадань амжалта хүсэе.

Буряад Улас

«Аршаантан» гэхэн хизаар нютагаа шэнжэлхы удхатай ном Буряад Уласта хэблэгдэбэ

Захааминай аймагай Үлэгшэн нютаг тоонтотой Цыден-Еши Будаевна РИНЧИ-НОВАГАЙ «Аршаантан» гэхэн хизаар нютагаа шэнжэлхы удхатай ном БГУ-гай типографьяр хэблэгдэн гараба.

Үсын нүхэр Цыден-Еши энээнэй урда уг гарбал, урданай домогууд тухай намда хөөрөжэ үгэдэг байhanaa мүнөө өөрөө гуурһаа туршажа, согсолбори бэлдэһэниинь хайшаалтай. Үлэгшэн зоной угай халааһаа «Аршаантан» уг тухай амьарлан бэлдэһэн дэбтэрыень уншажа үзөөд, үнэн сэдхэлһээ хэблэлдэ дурадхааб.

Түүхээрээ болбол, Аршаантан аймаг анха түрүүлэн Хонгор уулые тахихан юм. Хонгор уулын хонхо хаа холуур зэдэлжэ байгаа гэхэ. Хэдэн модоной зайтай холо Уляатайн голдо Муханаагай төөбии хонхын абья дуулаһан гэлсэгшэ. Дээрээ 13 обоотой энэ уула зунай дунда харын шэнын 13-да тахигдадаг. Эгээл энэ шүтөөнэй үзэсхэлэн зураг номой гадар талые шэмэглэбэ.

Хэжэнгын «Аршаантан» гэхэн хэһэгээр ном эхилнэ. Хамалганай хатуу хаһада баян гэжэ хардуу-

лаад, сүлэлгэдэ гараһан Сэрэнэй Дансаранай бүлэ Хэжэнгын Могсохон нютагта һуурижаһан байгаа. Тэндээ үнэржэн үдэһэн Аршаантан уг изагуураа наринаар сахижа, хэзээ, хаанаһаа гараһан тухайгаа мүнөө хүрэтэр мартангүй, үри хүүгэдтээ дамжуулжа, залгажа ябадаг юм байна.

Үлэгшэнэй Аршаантанай уг залгаае, халаае залуу үетэндэ жэшээ боломо баримтануудаар автор харуулжа шадаа. Урданай баатар хүсэтэй зоние, эдитэн шэдитэниие зураглаа. Эхынгээ талаар шаалхатан уг тухайгаа

мүн лэ бэшээ. Урдынгаа бууса, угаа мартаагүй хүн өөдөлхэ шэнжэтэй гээд дэмы хэлэгдэдэг бэшэ. Эдэ үгэнүүд Хэжэнгын ажалша бэрхэ Аршаантанда сэхэ хабаатай. Иимэ ном бэлдэгдэнэ гэжэ дуулаһан тэдэнэр аха аргаар авторта тухаяа үзүүлээ. Ном соохи мэдээсэлнүүд хаанаһаа абтаа юм гэхэдэ, урда үсын үндэр наһатанһаа: Жамнины Будын Даша абгаһаа, Буда Жамбалович Ринчинов абаһаа, Дамдинова Сэбэг-Дулма Дамдиновна эжыһээ, Буда Шултумович Шагдуржапов нагасаһаа болон бусадһаа.

«Үлэгшэн нютагаймнай хүн зон уг угаараа илгаагүй, уула хадаараа амьарлаагүй, хэзээни сагта хэтэ хайхан, ерээдүйн сагта ехэ заяатай оршон ажамидархань болтогой!» – гээд, автор номоо түгэсхэһэн байна.

Галина
БАЗАРЖАПОВА-
ДАШЕЕВА

Бүгэдэ Буряадай «Алтаргана» – нэгэдүүлэн наадан

Байгша оной июль нарын һүүл багаар үнгэргэгдэхэ гэжэ түсэблэгдэнэн бүгэдэ буряадуудай «Алтаргана-2020» гэнэн уласхоорондын найр нааданда тамиршад үндэнэн спортын зургаан зүйлөөр мурьсэхэ. «Бүхэ барилдаан», «һур харбаан», «мори урилдаан», «шатар», «һээр шаалган» болон «шагай наадан» гэнэн арадай зүйлнүүдээр шанга гэгшын тэмсээн Агын Буряадай тойрогой дэбисхэр дээрэ үнгэрхэ.

ХАМТЫН ХҮСӨӨР

«Алтарганын» үедэ ганса мурьсөөд, шууяад, ханхинаад үлэшэхэ бэшэ, мүн бүгэдэ Буряадтаа хэрэгтэй шийдхэбэри абаха тухай зугаа агынхид бэлдэжэ байнхай. Үндэнэн тамирай зүйлнүүдээ Ород гүрэнэй арадай зүйлнүүдэй бүридхэлдэ оруулха тухай ехэ хөөрэлдөөн болохоор хараалагданхай.

– Бүхэроссиин бүридэлдэ мүнөө үедэ найман зүйл ороно гээшэ. Олонхинь Саха (Яхад) Уласай арадуудай нааданууд болоно. Харин буряад зүйлнүүдэй нэгэнииньше үгы. Тишшээ ороболнай, манай зүйлнүүдээр бүхэроссиин болон уласхоорондын хэмжээнэй элдэб мурьсөөнүүд эмхидхэгдэжэ,

шалгарһан тамиршад «Ородой спортын мастер», «Уласхоорондын классай Ородой спортын мастер» гэхэ мэтын нэрэ зэргэнүүдтэ хүртэхэ аргатай байгаа. Найр нааданай үедэ бидэ Буряад Уласай, Эрхүү можын болон буряадуудай ажаһуудаг можо, хизаарнуудай түлөөлэгшэдтэй хамтаржа, шийдхэбэри абаха байгаабди. Зүйлнүүдээрээ нэгэ

адли гуримуудые зохёожо, адцтабихаяа зугаа үүсхээл даа. Энээнгүй буряад арадаймнай нааданууд хүгжэхэгүй гэжэ ойлгохо хэрэгтэй, – гэжэ Үбэр Байгалай хизаарай Агын Буряадай тойрогой захиргаанай физкультура болон тамирай хүгжэлтын таһагай дарга Булат Наранович Бальжини-маев хөөрэнэ.

Үбэр Байгалай хизаарта арадай зүйлнүүдые дэмжэлгын таллаар жэшээнүүдтэй абаһаар лэ тэрэ танилсуулаа. 2020 ондо буряад спортын зүйлнүүдээр түрүүлэн тамиршадта «Хизаарай спортын мастер» гэжэ нэрэ зэргэ зүүлгэжэ, урмашуулха гэнэн шийдхэбэри абтаа бэлэй. Үнэмшэлгэһөө гадна энгэртэ зүүлгэхэ тэмдэг

зохёогдоо. Тэрэ гэхээр дүрбэн харбаашад «Үбэр Байгалай хизаарай спортын мастер» боложо шадаа.

БҮХЫ ДУРАТАЙШУУЛ ТУЛАЛДАХА

Буряад Уласай Спортын болон залуушуулай хэрэгүүдэй талаар яаманай сайд Вячеслав Дамдинцурунов Агын тойрогойхидой үүсхэлнүүдые бүхыгөөрөө дэмжэжэ байһанаа мэдүүлээ. Эмхидхэлгын ехэ суглаанай үедэ мүрысөө эмхидхэхэ талаар өөрын дурадхал оруулһан байна.

– Буряадууд барилдаанда, нур харбалганда тон ехэ дуратай гэжэ мэдээжэ. Барилдажа туршаагүй хүбүүн манай нютагуудта олдохогүй гээд ханагдана. Тиимэһээ нэгэ заахашье барилдажа шададаг, мүрысөөндэ хабаадаха дуратайшуулые бултыень «Алтарганада» оруулбал, хайн бэлэй. Нэгэ командын бүридэлдэ нэгэ хэды хүн орохо гээд байха ёһогүй. Олон хүн хабаадаг лэ. Нур харбалгын мүрысөөндэ энэ

баһа хабаатай. Минии дурадхалые эмхидхэгшэд тогтоон абажа, зүб хэлэһыемни дэмжээ, – гэбэ Вячеслав Дамдинцурунов.

Гурбадахияа һээр шаалганай мүрысөөн үнгэргэгдэхэ. Буряадай арадуудай спортын зүйлнүүдые хүгжөөдэг эдэбхитэн Алексей Гырреновэй хэлэһээр, 2016 оной «Алтарганын» нааданда һээр шаалганай тэмсээн болоо һэн. Тиихэдэ Захааминай аймагай Денис Доноев 15 һээр хухалжа, голшанда хүртөө һэн.

– Мүнөө үедэ һээр шаагшаднай хайн бэлэдхэлтэй болоо. Энэ удаа илагша бүри олон һээр хухалха гээд ханагдана. Тиимэһээ хүбүүд эртээнһээ олоор һээрнүүдээ бэлдэжэ байнхай, – гэжэ Алексей Гырренов хэлэһэнэ.

ТҮРҮҮШЫН АРСАЛДААН

Урда жэлнүүдтэ бүхэ барилдаанда ходо арсалдаата асуудалнууд гарадаг байгаа. Юундэб гэхэдэ, Эрхүү можынхид өөрын дүримөөр мүрысөө эмхидхэнэ. Мон-

голой буряадууд монгол барилдаанай гуримда орошонхой байдаг. Энэ удаа Агада гурим бага зэргэ ондоо байхань. Барилдаанай мүрысөөн табан шэгнүүртэ болохоор хараалагдана. Гурбан шэгнүүртэ мүрысэжэ хурашаһан буряадууд эндэ яахань бэ?

БЭЛЭДХЭЛ ҮНИНЭЙ ЭХИЛЭНХЭЙ

Спортын зургаан зүйлөөр 1200 гаран хүн хабаадахаар хараалагдана. Иимэ олон тамиршадые Агын тойрог угтан абахаар бэлэн.

Хубиин, команда болон абсолютна тоосоонуудаар түрүү болон шангай хуури эзлэгшэд элирүүлэгдэхэ. Бүхы дээрээ 46 алтан, 46 мүнгэн, 46 хүрэл медаль, өөрын онсо маягтай Кубогууд бэлдэгдэнхэй. Бүхы зүйлнүүдтэ хэрэгтэй хэрэгсэлнүүд худалдан абтагдаа. Мүрысөөнэй шүүгшэдые холоһоо танихаар байха. Юуб гэхэдэ, бүхы шүүгшэдтэ буряад-монгол угалзатай нэгэ адли дэгэл, малгай оёгдоо.

Борис БАЛДАНОВ

Барбаадай, Алтан Хайша, Оюуна

Үсэгэлдэр хүбүүтэйгээ унтахынгаа урда номоо уншаха гэлсээбди.

– Ямар ном уншахабиди? Өөрөө шэлэжэ асара, – гэбэб.

Хэды удаахан болонгүй намда нариихан, гоё зурагтай ном асарба. Тэрэ номыень гартаа барихада ехэл зохид.

Жааһаань номдо дуратай болгохо гэжэ шиидээд, би өөрөөшье залхууржа байгаад, үдэшэ бүхэндэ нэгэ ямар һонин шүлэг гү, али богони рассказ уншааш. Номоо хаража байтараа өөрөөшье һэрээд, һургуулингаа театральна соо һууһан мэтэ үгэёо амтлан уншажа захалхаб. Хажуудамни хүбүүн һууха гү, али хэбтэхэ. Ехэл һонирхолтойгоор шагнажа, үшөө хажуугаарнь юумэ һуража эхилхэ.

Нэгэ дахин «Мойдодыр» уншажа байхадамни намһаа хүбүүн һураба: «Бурядаар мойдодыр юум бэ?»

Тиэхэдэнь би хэлэбэб: «Угаалга».

«Нүхэн болотор угаалга» гү, али «бэенэйнгээ соортор угаалга» иигээд үшөө оршуулхаар лэ гэжэ өөр соогоо һанаад абанаб.

Зүб оршуулна хан гүб, али буруу мэдэнэгүйб.

Тиигэжэ байтараа би хүбүүндээ ганса ородоор бэшэгдэһэн шүлэгүүдые ба онтохонуудые уншанаб гэжэ тухайлаад, юу хэжэ байна гэшэбиб, ямар арга оложо, юунһээ эхилхэбиб гээд, үглөөдэрынэ ехэл гоё ном абааб.

Тэрэмни элдэб хурса үнгэтэй шэрээр зурагдаһан, үхибүүдтэ зорюулагдаһан «Би хүн боложо эхилээб» гэһэн ном.

Зөөлэн гоё гадартай ном 2019 ондо «НоваПринт» соо хэблэгдэһэн байна. Арбан найман шүлэг энэ ном соонь. Зохёолшодой дунда Б. Баяртуев, Э. Дугаров, Н. Дамдинов, Гунга Чимитов, Ц.-Д. Дондокова, Ц. Номтоев, Ц.-Д. Дондогой.

Бултыень зада уншажа, заатагүй нэгэшье һаа шүлэг сээжэлдүүлхээс туршабаб. Тиигээд Ц.-Д. Дондоковагай «Табан хурган» гэһэн шүлэгһөөнь эхилбэбди.

Суулгаяа ошожо, харгыда ябана гүбди, али үгы һаа миинтэ сайгаашье

уужа байхадаа, нюураа угаажа байхадаа, наадажа байгаад, хэды дахин дабтажа сээжэлдэбэбди.

Тэрэһээ ондоо шүлэгүүдые мэдэнэгүйбди. Олонхон шүлэгүүдһэнь Э. Дугаровай «Багашуул» гэхэн шүлэгыень шэлэжэ абаабди. Мүнөө тэрэнээ уншажа, гоёхон мүрэнүүдэйн аялга хүбүүнэйнгээ сэдхэлдэ оруулхал хэжэ оролдоноб.

Тэрэ һүни өөрынгөө дураар асарһан номынь «Би хүн боложо эхилээб» гэжэ нэрэтэй байба.

Зай, энэмнай түрүүшын ном байба.

Тэрэһээ һүүлдэ гоё зурагтай номуудые бэдэрдэг болообди.

Манай абаһан номууд «Алтан хайша» – хүн бүхэндэ мэдээжэ буряад онтохон. Зурагуудыень түрэхэн эгэшэ дүү хоёр Ирина ба Ольга Ертахановууд бүтээбэ. «Буряад хэлэ Буряад Уласта сахин хүгжөөхэ» гэхэн Буряад Уласай гүрэнэй программын хэмжээндэ Буряад Уласай Соёлой яаманай мүнгэн сангай дэмжэлгээр энэ ном хэблэгдэбэ. Тус ном юугээрээ һайн бэ гэхэдэ, нэн түрүүн – хоёр хэлэн дээрэ уншажа болохо, ородооршые, буряадааршые, хоёрдохёор – зурааша басагадуудай өөрын онсо хэлэн, онтохоной ойлгосо зурагууд соонь илгаатай, гурбадахяар – буряад эхэнэрэй хурса ухааниие, сэсэниие магтана, харуулна. Хаанай бэшэг хэнэшые тайлбарилжа шадахагүйдэ, гансал Алтан Хайша хүнгэнөөр тайлбарилна.

Тиигээд үшөө энэ онтохон минии эгээл дуратай байһан. Жаадаа эжымни сүүмхээр дүүрэн номуудые

намдаа абаха, тиигээд гэртээ ерэжэ, палааха дээрэ һуужа, Алтан хайшяа уншагша һэмби түрүүн, һүүлдэнь – бэшэ номуудыень. Арадай үгын хурса удхые түрүүшынхисэ эндэл үзөөб.

Өөһэдөө хараад үзэгты:

«Зөөлэн ногоон торгон орон дээрэ унтанаб» гээшэнь тала хээрн ногоон дээрэ хэбтэнэ. «Алтаар угалзаһан хүхэ хүнжэлөөр хушанаб» – мүшэтэ тэнгэри доро унтана. «Алдарта Шажан-Номон Хаан хүл гартам үнэтэй зүүдхэл бэлэглэнхэй» – хүл гарынь гэнжэдэ оруулагданхай, «Хүзүүем мүнгэн гэнжэдэ хүртөөнхэй» гээшэнь хүзүүниинь ооһороор уягданхай, «Минии урда хойгуур гүйхэ хүнүүдые табинхай, тэдэниинь намһаа үдэр һүнишые холодоногүй» гээшэнь хүртэй харуул табигданхай...

Хайшан гээд хүбүүндээ хэлэнэйнгээ баялигые, сэсэниие харуулха гээшэбиб, ойлгуулха гээшэбиб?

Гурбадахи ном – «Хүдөөгэй зун» 2018 ондо «Буряад-Монгол ном» хэблэлдэ гараһан байна. Энэ ном ехэ бэлигтэйгээр Саяна Хомонова һанаашалжа зураба. Зурагуудынь хөөрхэнүүд, манай Агван ехэл хараашалжа дуратай. Түрүүшын хуудануудһаа эхилээд лэ Оюуна басагантай танилсажа, хүдөө айлшалжа, олон һонирхолтой буряад үгэнүүдые танижа, мэдэжэ абана.

Иимэл даа манай багашуулда зорюулагдаһан топ гурбан ном.

Ондоо нэгэ ном уншаа һаа, маниие танилсуулыт, бэшыт.

Дулма СОДНОМОВА

РОЗА НАМЖИЛОВА

БАЯРЫМ ТОДЫШ, БАЙГАЛНИ

Алтарма ханатай алмазтай жэшэмэ
дуһалхан бүхэндэш
Альгаяа хабсаран амин дээрэхэн
мэндэсэ мэдүүлнэб.
Парын толонтой мүнгөөр бүтэһэн
мүнкэ долгидтош
Пүзэглэншье, хүрдэншье һайхан
сэдьхэлээр солыеш дууданаб.
Түүхын эхинһээ үлгыгөө дэлгэһэн
Элүүрэйш ордондо
Түбхинөө хэтэдээ буряад изагууртан
байдалаа арьбадхан,
Отошо Бурханай мүнгэн хундагаар
жаргалаа хурылаад,
Олошороо заяандаа уг гарбалтам,
һуудалаа шэнэдхэн.
Аймаг бүхэнэй аршаан булагуудһаа
хүсэлһэн хадаш
Алишье сагта аяга амһарташ
аршаанаар дүүрэн,
Хүсэ ехэтэ
Үхин тэнгэриһээ адистай хадаш
Пэрюухэн ундаараа хүбэн үүлэнүүд
сүршэхөөр бэлэн.
Наһан үргэлжэ ногоорон һуудаг
нарһан модод
Нюураа шэртэнэл налгай талаандаш,
нугархай басагандал,
Жабар табяад уһан далайгаа
урбуулхаа һэдэхэдэш
Жагсан байнал, хүрэ түрүүлэн,
албанай хүбүүндэл.
Хангай Захааминайм амиие залгаһан
Зэдэ мүрэн
Хүргэжэл байха, хундагаа
салгидхан, хэтын аршаанаа,
Түргэн зоной абари зантай Роза эжыхэн
Тоһодожол ябаха торгон хэлээрэ
энээхэн наһандаа.

Эсэгэһээ зугадаһан Ангар хүүхэнши
болоо хадаа
Эрьежэ ерэхэл һэм, заатагүй амидын
жаргал заяаһан абадаа.
Эгээ түрүүшынгээ дурые эрдэнитэ
эрьедэш угтаад,
Эхэнэр болохол һэм, заатагүй эхын
жаргал эдлэхээ.
Алтан дэлхэй дээр онсохон омоли
загаһан болоо хадаа
Алдар солын үүдые онгойлгохо
бэлэйб зүндөө,
Амтата хоолоор, аршаан булагаар
амитан зоние садхаад,
Асарха бэлэйб заатагүй алтан одые
шамдаа.
Хүбшэ тайгын һормо баянтай булган
болобол,
Хизааргүй үдэжэ, ара хангайгаа
шэмэхэ бэлэйб,
Аралжаа наймаанда алтаар толорһон
тэрлиг хэдэрээд,
Алтан ордондош зөөри баялиг
шэрэхэ бэлэйб.
Үгэ алдажа, үнгэтэ һолонгые
голоогүйб юрэдөө,
Үбсүүндэ бадарһан торгоной
һайханаар һэбихэ хүсэлтэйб,
Ханилдаа урбажа, һалюу ябадалые
шэлээгүйб юрэдөө,
Хайраар билтарһан урин үгэнүүдээр
үгэлхэ сэдьхэлтэйб.
Эрдэнитэ эрьедээ бугын дуугаар
һорилго айладхаад,
Эгээ эсэгэдэл энгэрээ сэлин
энхэрбэш, Байгалнай,
Дүүрэн аршаантай мүнгэн хундагаар
маанадаа сүршөөд,
Эгээл эрэдэл үбсүүгээ үргэдхэн
үдэшэбэш, Далаймнай.

САНЖАЙЖАП БАНЗАРАКЦАЕВ

**Захааминай газар дээгүүр урладаг Зэдэ
голой XVI-XX-хи зуун жэлнүүдэй түүхэ, домог.
Сэсэн хаанай бэлэдхэл**

(Үргэлжсэлэл)

1953 оной хабар Санагын хоёр колхозууд, үргэн суглаанай тогтоолоор хамтаржа «Коммунизм» колхоз болоһон. Коммунизм колхозой бүхы газарайнь талмай 71575 га, сабшалангынь 4651 га, бэлшээринь 16544 га хэмжүүртэй байгаа. Колхоз 5 мянган эбэртэ малтай, 3 мянгаад тугаллаха үнээдтэй, 700-аад хонитой, 2 мянган гаран адуутай, 400-аад морид, 1200 харлагтай, тугаллаха харлагууд 300-аад байгаа. Нютагай монгол үнээдһээ 700 литр, харлаг үнээдһээ 400 литр хү хааха түсэб үгтэхэ, хайнаг үнээд 800 литр хү үгэхэ шадалтай. Гүрэндэ мяха тушааха түсэб, амиды малаар үгтэдэг байгаа.

Зэдэ гол гээшэмнай, хажуугаараа байдаг Ехэ зэдэ, Сахюурта, Сагаан-Жалга гэхэн багахан голнуудые бэендээ абаад, Зэдын гол гэжэ нэрлэгдэдэг юм.

Зэдэ гол Санага нютагай хүгжэн баяжахада туйлай ехэ үүргэ дүүргэдэг, байгаали мүн. Зунай үедэ

колхозой хаагдахагүй адуулаад, сүүдхын толгой бүхы малнууд Зэдэ уһаа дахажа харьдаг тээшээ ошодог. Тэндэ зуһаһан малнууд сүүдхын 800, 900, 1000 грамм нэмэжэ колхоз, совхозойнгоо гүрэндэ тушааха мяханай түсэб 100 %-һээ дээшэ дүүргэдэг байһан. Гүрэнэй түсэб дүүргэһэн малшад салин ехээр абахаһаа гадуур социалис мүрысөөндэ илажа, үнэтэй сэнтэй шагнал абадаг заншалтай. Зэдын гол соо олон жэлдэ хүдэлһэн малшад: Намсараева Долгоржаб, Тарбаева Антонида хоёр «Хүндэлэй Тэмдэг» орденээр шагнагдаа, Санжит Охинова 1978 ондо 150 толгой хоёр наһатай эрэ малнуудые Бүтүү Зэдын Бэлшээридэ зунай үедэ

аддуулаад, сүүдхын толгой бүрийн 1000 граммһаа дээшэ шэгнүүри абажа, Буряад Республикын чемпион боложо ВДНХ-гай мүнгэн медаль абаһан бэлэй. Хуурлигай гол соо Зэдэ голой баруун заханда байдаг Урда бэсын малай гүүртэдэ олон жэл эрхилэгшээр хүдэлжэ ехэ ажаллай амжалта туйлаһанай түлөө Шагжеева Бадма Дулмаевна 1960-аад оноор БурАССР-эй Верховно Сөведэй депутатаар хунгагдаа һэн.

Зэдэ голой малшадай дайнай үсын үхибүүд 1941 ондо эсэгийн ехэ дайнай эхилхэдэ Санага нютагай эхэнэрнүүд бүхы СССР гүрэнэй эхэнэрнүүдтэй адли хамтын ажалые хүзүүн дэрээ даажа абаһан

байна. Колхозой мал ажалда холын гүүртэнүүдтэ нэгэ, хоёр үхибүүтэй эхэнэрнүүд хүдэлхэ. Ехэнхи үхибүүдэй абанарын дайнда мордонхой, 5-6 наһатай үхибүүд ехэнхидээ, дулаанай сагта малдаа ябажа байһан эжынэрээ дахажа газагуур ябажа, үдэрөө үнгэргэхэ байһан. Өөрынгөө арга шадалаар эжынэртээ туһалдаг байгаа. Зэдэ уһанай хажууда байһан үхибүүд үргүүбшээр, модон хүнэгөөр уһа зөөхэ, үргүүбшэ һанжалзаад, хаданын шахуу адхаршаха, хүзүү мүршни хордошохо, гурба дүрбэ дахин зөөжэ 4-5 тугал уһалхаш. Хотон, далдаа орожо, буруунай бааһа түүхэ, суглуулһанаа шарга дээрэ тээхэ. Түлээн дээрэ ошожо зомгооһо суглуулха, гэртээ оруулха, хэхэ юумэн олоод лэ байха. Түрүүшын тугалай гарахада, одоо ехээр баярлахаш, уураг эдижэ нэгэ садахаш. Ядаржа, тулижа, һүбэлгэн бэрхэ болонош, хүсэн мохоногүй, ажалай дүршэл заабари урагшаал зүдхэнэ. Тсэд яахаб, эжынэрын хүдөө нютагай халуун наранһаа, шэрүүн һалхинһаа зэдтэл адли хүрэлтэһэн шарайнуудань ямаршые үнгын будагаар гоёохон нюурнуудһаа

үлүү сэбэрхэнүүд даа. Эхэ байгаалитаяа үдэр һүнигүи хабсаралдан ябажа, наранай элшэ бээдээ шэнгээһэн, хада уулынгаа сэбэр агаараар амилһан, хонгоодор нугаршагүй заншалай ёһоор эсэхэ сусахые мэдэнгүй, үдэр һүниие илгангүй жэлэй дүрбэн сагта тэгшэ мал ажалда хүдэлжэ ябаһан, үбэлэй хүйтэниие барагдаа гэжэ, хабарай хагсуу һалхыие хамаагүй юм гээд ябаһан малшан эжынэрые дурадхаха хүсэл оронол даа. Үхибүүдээ хулын дүрөөдэ, гарын ганзагада хүргэжэ, ажамидаралай үргэн замда хүргэхэ гэжэ оролдожо, үрэ дүн ехэтэй ажалаараа хооллуулжа ябаалдаа. Үмдэхэ хубсаһан хомор: гүрөөһэнэй, үхэһэн тугалай, унаганай, хурьганай арһа элдэжэ, таараха хубсаһа, малгай, бээлэй оёжо эжынэр үхибүүдээ хубсалуулха. Харахада, мухайшые һаа, дулааханын аргагүй һайн һэн даа. Пайнаар элдэһэн арһан зөөлэн, бээдэ ехэ таарамжатай, хүнгэн, үбэлэй үедэ дулаан.

Дайнай үедэ эхэнэрнүүд Зэдэдэл малда байхада һайн, мал муудахагүй гээд һайшаадаг байһан. Пургуулида ябадаг үхи-

бүүдтэ ехэ муу, малай гүүртэнүүд 50-60-80 км. центрһээ холо байха. Аяар хоёр үндэр дабаанай саана 2-3-ан һараар эжыгээ харахагүйш.

Зэдэ голой малай гүүртэнүүдтэ байжа, үхибүүн наһаяа үнгэргэһэн һурагшанар саашадаа арга хургын оложо һураад, эхэ орондоо туһатай хүнүүд болоо. Зэдэ голойноо хүгжэлтэдэ ехэ туһаа хүргөө һэн. Залуу наһанайнгаа, совет үсын байдалые дээдын хэмжээндэ хүргэһэн гэхэдэ алдуу болохогүй байха.

ЭБ НАЙРАМДАЛ

Санагын «Коммунизм» колхоз 1954 онһоо монголой Хүбсэгэл аймагай Цагаан-Үүр сомоной «Цог» нэгэдэлтэй хани барисаатай боложо, хоорондоо ходо ябалсажа, арга боломжоороо бэе бээдээ туһалжа байһан түүхэтэй. Анха түрүүн энэ үүргэ Монгол талаһаа гараа юм. Хүбсэгэл аймагай хүдөө ажыхын дарга Содном, аймагай газетын редактор Найдан, фото-сурбалжалагша Галсанжап, 8-малшад хоёр ашаанай машинаар ерэжэ, түрүүшын хани барисаанай зам нээһэн гээд мэдээтэй.

(Үргэлжэлэһэн удаадахи дугаарта)

Бүгидэй Дондок Сэрэнэй тоглолто Улаан-Үдэдэ үнгэрхэ

Бурядай оперо болон баледэй театрта юниин 16-да тус хэмжээ ябуулга эмхидхэгдэхэ Бэлигтэй дуушан Бүгидэй Дондок Сэрэнэй дуулахые нэгэтэ шагнаһан хүн хэзээдэшье мартахагүй.

Сэдьхэлэй хүбшэргэй хүдэлгэхэ шэдитэй дуушан «урданайдуунуудые» онсо маягаар гүйсэдхэдэг. «Байгал» театрай тоглолтонууд Дондок Сэрэнэй хабаадалгагүйгөөр үнгэрдэггүй. Тэрэнэй репертуарта 200-гаад дуунууд, тэрэ тоодо, буряад арадай «Жаахан шарга», «Сэлэнгэ», «Адуута нютаг», «Моримни», «Эгэтын Адаг», «Замай дуун» болон бусад.

Буряад Уласай габьяата артист Бүгидэй Дондок Сэрэнэй тоглолтодо уласаймнай ажаһуугшад болон айлшад Бурядай оперо болон баледэй театрта юниин 16-да үдэшин 18.30 сагта уригдана.

«Байгал» театрай сайтда гү, али театрай кассанда Байкал-Плаза 1-дэхи дабхарта худалдажа абахаар, холбоо бариха утаһан 21-30-22.

БУРЯАД-ОРОД ТОЛИ

аргаар¹ *послелог с род п.* путём, посредством чего-л. **мориной аргаар** посредством лошади.

аргаар² *вост.* тихо; потише; **аргаар** осторожно, тихонько, тише! **аргаахан** *уменьш.* от **аргаар** осторожно, тихонько, втихомолку.

аргагүй 1. невозможный; безвыходный; 2. нет возможности, невозможно, нельзя.

аргагүйгөөр 1) непременно, безусловно-

но; 2) исключительно, чрезвычайно.

аргагүйдэхэ 1) лишаться возможностей; 2) быть вынужденным; **аргагүйдэхэдөө газарта һуулга** вынужденная посадка.

аргадалга увещание, уговоры, **аргадаха** уговаривать, упрашивать; молить.

аргадуулха допуст. от **аргадаха** быть кем-л. упрашиваемым (или уговариваемым).

аргал аргал, сухой помёт (скота).

С.М. БАБУШКИН «Буряад-ород толи»

Редакциин хаяг:
671950, Буряад Улас, Закаменск хото,
Ленинэй үйлсэ, 42-дохи гэр.
Һарадаа хоёр дахин гарадаг һонин.
Хэһэг 300.
Индекс 59901.
Эмхидхэн байгуулагша:
Захаминай аймагай захиргаан.

Редактор Д.А. Найданова,
суглуулан бүридхэжэ,
алдуунуудые заһагша, ризограф
дээрэ хэблэгшэ Э.В. Цыдемшилова.
Телефон, факс,
ород газетын редакторай: 4-46-32, 4-30-54
буряад газетын редакторай: 4-30-37
бухгалтерин – 4-31-61.

Хэблэлэй нэгэ хахад хуудһан хэмжээтэй.
Толилогонуудга үгтгээн тоо ба
баримтануудай, хүнэй, шотагай
нэрэнүүдэй зүб бурууда
авторнуудынь хариусалгатай.
Редакциин хараа үзэл авторнуудай
һанал бодолтой зохилдонги
бэшэ байжа магад.